Proč schválit nový občanský zákoník

Polemika s Davidem Uhlířem: Skok do neznáma – anebo spíš konec dvojkolejnosti soukromého práva?

K chystanému občanskému zákoníku, **nejdůležitějšímu zákonu letošního roku**, vyšel na této stránce 24. ledna esej Karla Eliáše. Dne 14. února s ním zde polemizoval advokát David Uhlíř. Nyní přinášíme reakci advokátky a náměstka ministra spravedlnosti.

ALENA BÁNYAIOVÁ, FRANTIŠEK KORBEL

Diskuse o novém občanském zákoníku na stránkách *Lidových novin* začala poněkud svérázným prohlášením, že nový občanský zákoník byl řadě advokátů „akorát tak čert dlužen" (David Uhlíř: Proč neschválit nový občanský kodex, *Právo & Justice LN*, 14. února).

Lze asi souhlasit, že u mnohých to tak bude. Pro jakékoli profese není snadné přijímat nové koncepce, učit se novým technologiím, zavádět nové postupy, pracovat s novými zařízeními. Stejně tak nebude jednoduché oprostit se od zjednodušení a deformací, které stále poznamenávají současný občanský zákoník, ani od komplikovaných stereotypů, v nichž se pohybujeme v důsledku existence několika kodexů, do nichž se tříští naše soukromé právo.

Jak má advokát vysvětlit podnikateli, který uzavírá nájemní smlouvu, že smlouva se řídí občanským, ale i obchodním zákoníkem?

Pro Davida Uhlíře je současný občanský zákoník stálým, věcně fungujícím předpisem, se kterým jsme se naučili žít a který nám judikatura vysvětlila, kdežto návrh nového občanského zákoníku je skokem do neznáma, do cizího prostředí bez dostatečné kontinuity. Jaká kontinuita však má být zachována?

Kontinuita vad

Stávající občanský zákoník byl vydán v roce 1964 spolu s hospodářským zákoníkem a dalšími autonomními kodexy k *realizaci nových principů socialistického práva*; občanský zákoník jako kodex spotřebitelského práva a hospodářský zákoník jako komplexní úprava postavení a především povinnosti hospodářských subjektů.

Po změnách v listopadu 1989 se tyto kodexy staly neudržitelnými a byly nutné koncepční změny. Hospodářský zákoník byl zrušen a nahrazen zákoníkem obchodním. Občanský zákoník zrušen nebyl, byl pouze obsáhle novelizován s cílem odstranit stávající nedostatky pro překlenutí doby do celkové rekodifikace občanského práva. Byť obchodní zákoník měl upravit pouze specifika obchodních vztahů a občanský zákoník měl být obecným předpisem podpůrně aplikovatelným i pro právo obchodní, vyvinula se situace jinak.

Obchodní zákoník zvolil řadu duplicitních úprav vůči občanskému zákoníku. Obsahuje vlastní úpravu promlčení, náhrady škody, některých zajišťovacích instrumentů, některých smluvních typů apod. Dvoukolejnost úpravy soukromých vztahů, existence tzv. *komplexních úprav stejných institutů*, typická pro totalitní právní myšlení, tak paradoxně zůstala zachována.

A právě tato dvoukolejnost je zdrojem komplikací, o nichž píše i David Uhlíř. Proč soudům muselo trvat deset let, než se ujednotily na tom, že bezdůvodné obohacení se nepromlčuje podle občanského zákoníku za dva roky, ale podle zákoníku obchodního za čtyři roky? Že je to problém, je nasnadě: občanský zákoník obsahuje úpravu bezdůvodného obohacení i komplexní úpravu promlčení, obchodní zákoník komplexní úpravu promlčení obsahuje rovněž.

Podobných komplikací je více. Proč máme dvě úpravy smlouvy o dílo, jednu obchodní a jednu neobchodní, které jsou dost podobné, jen jedna je propracovanější? To nás řadí, jak hezky říká důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, mezi evropské kuriozity.

Další příklad – jak má advokát vysvětlit klientovi, podnikateli, který uzavírá nájemní smlouvu na kancelářské prostory, že tato nájemní smlouva se řídí občanským zákoníkem a také obchodním zákoníkem? Úpravu nájemní smlouvy jako smluvního typu obsahuje pouze občanský zákoník, avšak oba zákoníky mají vlastní úpravu náhrady škody při porušení smluvních povinností, tj. i povinností z nájemní smlouvy, zmíněnou úpravu promlčení apod. Takže je nutno vybírat.

K tomu ještě přistupuje další relikt regulace nájemních vztahů, zákon č. 116/1990 Sb. o nájmu a podnájmu nebytových prostor – a hned máme složité problémy, které musí právníci řešit. Co je smyslem těchto složitých řešení, lze jen obtížně vysvětlit; a asi je to jak nájemci, tak pronajímateli lhostejné.

Je-li nový občanský zákoník skokem do neznáma, je to skok, který nás vyprostí z úskalí, jež tu zbyla jako pozůstatky totality a snah o její odstranění. Bude to skok užitečný nejen pro advokáty, ale především pro adresáty občanského zákoníku.

Jasný, český, srozumitelný

Čtenářsky působivá, byť již poněkud obehraná, je výtka staromilství, zahledění do přežité terminologie, jakož i úprava vztahů v dnešní době již neaktuálních.

Podle Davida Uhlíře se například nemůžeme rozloučit s pojmem *právní úkon* a nahradit jej pojmem *právní jednání*. Nemá smysl se pouštět do stále stejných debat, jak co vzniklo a nač jsme si zvykli. Snad jen lze poznamenat, že i s právními pojmy se pracuje v různých vazbách a tvarech a že tyto pojmy nepoužívají jen právníci. Máme za to, že přirozenější pro někoho, kdo uzavírá smlouvu, je říkat, že právně jedná, nikoli že činí právní úkony.

Nejde ani o reálný problém, ale spíše věc osobních preferencí a pocitu, pokud je různá terminologie na výběr (například *způsobilost k právním úkonům* vs. *svéprávnost*, *právní úkon* vs. *právní jednání*).

V některých případech však žádný výběr není, a proto se navrací tradiční pojmy jako *výprosa* či *pacht*.

Při vědomí těchto námitek nechalo ministerstvo spravedlnosti posoudit návrh občanského zákoníku Ústavem pro jazyk český. A ten text zhodnotil jako „obecně dobře srozumitelný i pro běžného občana bez speciálního právního vzdělání, což je vlastnost, kterou je v kontextu (či dokonce kontrastu) jiných právních norem potřeba ocenit".

Ústav pro jazyk český zhodnotil kodex jako „dobře srozumitelný i pro běžného občana bez speciálního právního vzdělání"

Ústav pro jazyk český se vyjádřil i k obnovení tradičních pojmů: znovuzavedení těchto termínů může hrát v odborném právním jazyce pozitivní roli, neboť diskontinuita jejich užívání (a tedy jejich zastarání v jazyce) byla způsobena více či méně uměle za doby totality, kdy z běžného života zcela zmizela řada institutů a s nimi samozřejmě i slova tyto instituty označující. Dobrým příkladem z oblasti kolektivizovaného zemědělství je vymizení pachtu – jak tohoto právního institutu, tak samotného slova. Jde o proces funkční a smysluplný, který je motivován nutností jemně diferencovat významové odlišnosti či odstíny – například mezi pachtem a nájmem.

Právo pastvy – a proč ne?

Druhým projevem staromilství má být zevrubná úprava neaktuálních vztahů. Aby neaktuálnost byla hodně zřetelná, cituje autor ustanovení týkající se práva pastvy.

Opět oblíbený příklad vzbuzující dojem, že právo pastvy je jednou ze stěžejních úprav nového občanského zákoníku. Jen mimochodem, jde o pět paragrafů z celkových 3020. Podle autora sice i dnes hospodaří zemědělci na cizích pozemcích, ale nájemní smlouvy vše řeší dostatečně.

Samozřejmě že v období socialistického zemědělství byla služebnost práva pastvy něco zcela nepotřebného; družstevní velkohospodaření zajistilo vše. Dnes je situace jiná. Zejména v horských a podhorských oblastech se již vlastníci luk – místo toho, aby louku sekali nebo jinak uchovávali její ráz – domluví se sousedem, který vlastní ovce nebo kozy, aby trávu spásaly.

Jak říká slavný právní teoretik 20. století H. L. A. Hart, předpisy soukromého práva skýtají jednotlivcům vhodné prostředky k naplnění jejich přání – k tomu, aby vytvářeli právní vztahy s jinými lidmi. Proč tedy uvedené situace řešit nájmem, o němž ani jeden ze zemědělců neuvažuje, když právo pastvy nabízí prostředek příléhavější?

Věci nehmotné, věci užitečné

Nepochopitelným a absurdním problémem má být návrat k vymezení pojmu věci v právním smyslu tak, že zahrnuje nejen věci hmotné, ale i práva či jiné nehmotné statky. „Mít dvacet tisíc v kapse a mít dvacet tisíc v záložně mohou být docela různé případy," píše David Uhlíř. S tím lze samozřejmě souhlasit, ale s vymezením pojmu věci to nemá nic společného. Věc je především objektem užitečným a tím, čeho se mohou týkat subjektivní majetková práva.

Řada dnešních předpisů již prolomila dogma, že ve vlastnictví mohou být jen věci hmotné. Například zákon o cenných papírech prohlašuje cenné papíry, tj. akcie, včetně akcií zaknihovaných, investiční nástroje typu opcí, swapů, futures, atd. za movité věci. Jako movité věci jsou tyto nástroje předmětem koupě a prodeje podle kupní smlouvy. Takže lze uzavřít, že před ideou pohledávky jako věci movité se nemusí – slovy Davida Uhlíře – „stát ještě dlouho". Naopak, s touto myšlenkou se už dost dlouho pracuje.

Ano, stavba patří k pozemku

Kuriózní je úvaha, která zpochybňuje návrat kodexu k tradičnímu principu *superficies solo cedit* (tj. sjednocení vlastnictví pozemku a stavby). V soukromém právu bychom stěží hledali jiný příklad, jímž komunistické právo tolik narušilo přirozené a funkční vlastnické poměry k nemovitostem, jako právě oddělení vlastnictví pozemku a stavby občanským zákoníkem z roku 1950.

Potřeby zemědělské politiky strany směřující k omezování vlastnického práva osob k půdě sice pominuly, právní úprava však přetrvala. Jaké problémy působí v době svobodného vlastnictví k nemovitostem, netřeba obšírně popisovat. Své o tom vědí všichni, kteří mají stavbu na cizím pozemku, stejně jako ti, kteří mají na svém pozemku cizí stavbu.

Domníváme se, že na návratu k superficiální zásadě panuje společenská shoda, a není divu, že k němu přistoupily i další postkomunistické země, postižené obdobným problémem, ať již šlo například o území bývalé NDR nebo o Rusko, které tuto zásadu obnovilo v novém občanském zákoníku po více než 70 letech.

Je zřejmé, že spojení stavby s pozemkem v jedinou nemovitou věc nebude vždy tak jednoduché jako jejich rozdělení v 50. letech. Nový občanský zákoník proto navrhuje spojení dnem své účinnosti jen v těch případech, kdy vlastnické právo *k pozemku i ke stavbě náleží téže* osobě. V ostatních případech se stavba spojí s pozemkem až při nabytí do majetku jediného vlastníka. K podpoře tohoto procesu se vlastníkovi pozemku i vlastníkovi stavby zřizuje zákonné předkupní právo.

V praxi však mohou nastat i případy, kdy stranám z různých důvodů nemusí vyhovovat sjednocení pozemku a stavby; třeba v případě výstavby investora na pozemku jiného vlastníka. Nový občanský zákoník nabízí řešení prostřednictvím institutu „práva stavby". Jde opět o tradiční institut známý na našem území do roku 1951 a využívaný i v jiných evropských státech (Německo, Rakousko, Švýcarsko, Holandsko aj.). Proč tuto možnost autor napadá, není zřejmé, stejně jako moc nevyčteme z jeho doporučení, že „praktický a neakademický přístup by vyžadoval pragmatické řešení".

194 zrušených předpisů

V čem lze s Davidem Uhlířem souhlasit, je postesk nad promarněnou šancí k zásadní reformě pracovního práva, nejlépe jeho vtělením do úpravy pracovní smlouvy v novém občanském zákoníku a podřízení jednotným principům občanského práva. Samozřejmě při důsledném zachování principu ochrany slabší strany, který je v návrhu nového občanského zákoníku obsažen, a při vyvedení některých ustanovení nemajících charakter závazkového práva do zvláštních předpisů.

Bohužel, toto řešení nebylo přijato, a tak je nutno se smířit s existencí samostatného zákoníku práce zmítajícího se od nabytí jeho účinnosti před pouhými čtyřmi lety ve víru již 15 novel a zrušujících zásahů Ústavního soudu – a stojícího před další velkou chystanou novelou. Tato nestabilita a politizace tématu pracovního práva je možná varováním, proč jej držet od občanského zákoníku stranou.

Škoda že odvahu, s jakou autor hovoří o potřebě zásadních změn zákoníku práce, nevykazuje i směrem k občanskému zákoníku

O to více je překvapivé, že odvahu, s jakou autor hovoří o potřebě zásadních změn zákoníku práce, nevykazuje též směrem k občanskému zákoníku. Zde hovoří o tom, že jeho uspořádání po všech porevolučních změnách je sice neelegantní, nepřehledné až obludné, ale proti věcnému obsahu je prý dnes jen minimum námitek. Není. Pouze zlomek konkrétních obtíží, které vyvolává současný zákoník, jsme zmínili shora.

Obrovský problém tvoří například stávající pojetí absolutní neplatnosti právních úkonů, která stíhá jednání osob pro velmi široce formulované důvody, aniž by bylo přihlédnuto k vůli jednajících. Proč by vám měl zákonodárce určovat, že vaše smlouvy jsou neplatné, když o to ani jedna ze stran nestojí a často to ani neví? Snad jen proto, že jste si neujednali písemně, co ve všeobecné shodě plníte? A kde je právní jistota třetích osob, které na tyto smlouvy v dobré víře navážou a zákon je postihne neplatností též? Obdobně je tomu s prekluzí soukromých práv a hypertrofií kogentního způsobu právní regulace. Samostatnou kapitolou jsou obsahové nedostatky typu fatálního podcenění osobních a osobnostních práv či statusových otázek.

Dobrému fungování soukromého práva nepřispívá ani dnešní existence mnoha parciálních úprav soukromoprávních vztahů v jiných zákonech. Nejde tu jen o zmíněnou duplicitu závazkových vztahů v občanském a obchodním zákoníku, ale o desítky samostatných zákonů, upravujících bez zjevného důvodu tu nájmy či vlastnictví bytů, onde nájmy nebytových prostor, pojistné smlouvy, odpovědnost za škodu či různé typy právnických osob.

Nový občanský zákoník ruší v závěrečném ustanovení celkem 194 právních předpisů nebo jejich částí. Z uvedeného je patrné, že chceme-li reformovat české soukromé právo, bez nového občanského zákoníku to zkrátka není možné.

Alena Bányaiová (* 1949), advokátka, je členkou komise pro soukromé právo Legislativní rady vlády; František Korbel (* 1976), bývalý advokát, je náměstkem ministra spravedlnosti pro legislativu